

ФІЛОСОФСЬКІ ТА ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

Нації належать до найчисельніших групових суб'єктів, котрі уособлюють горизонтальну диференціацію людства, його різнобарвність, багатство культурно-психологічних і політичних форм. Вони відіграють вирішальну роль у процесах суспільної консолідації та взаємодії і є чи не найголовнішими дійовими особами історичного процесу, принаймні, коли мова йде про нові і новітні часи. Всупереч утопічним прогнозам щодо денационалізації людства, поширеним на початку ХХ ст., роль нації як форми суспільної організації і чинника політичного життя аж ніяк не зменшується. Навпаки, нація все виразніше виступає як базовий елемент людського співтовариства, дійова особа політики.

Термін «нація» і похідні від нього слова та словосполучення – націобудівництво, національна ідея, національні інтереси, націоналізм, та багато інших – чи не найбільш вживані у сучасному лексиконі багатьох народів планети і, перш за все, посттоталітарних країн.

По-друге, «термінологічним хаосом», який віддавна запанував в етнополітичній науці. Західні дослідники не раз відзначали, що посилення тенденції використовувати терміни «нація» «держава» та «суспільство», як такі, що взаємно замінюються, «становить серйозну концептуальну проблему».

По-третє, багатозначністю самого терміну «нація». Слово «нація» означає різні речі для різних народів і в різних мовах.

Нарешті, парадоксальністю ситуації, котра склалась із визначенням поняття «нація». З одного боку, багато відомих західних вчених скаржаться, що такого визначення взагалі дати не можливо, а з іншого – постійно зростає кількість цих визначень та бажаючих їх розробляти.

Справа ускладнюється ще й тим, що підхід західних вчених, не говорячи вже про вітчизняних, до проблем вивчення нації визначається вимогами, традиціями і специфікою якоїсь однієї, переважно їх власної дисципліни. Це визнають деякі західні аналітики.

Метою роботи є комплексне дослідження концептуальних засад теорій нації і національно-державного будівництва та ролі у розвитку української національно-політико-правової думки.

XVII-XVIII ст. увійшли до історії як доба, що внесла суттєві корективи у перебіг історичного розвитку Європи. Ці корективи стали наслідком двох рівнобіжних суспільних процесів. З одного боку, це тотальна криза феодалізму як соціально-економічного і духовно-культурного ладу. З іншого, це завершення процесів націогенезу в основних «державних

народностей» Західної Європи. У контексті даного дослідження нас цікавлять такі аспекти даних історичних трансформацій.

У суспільно-політичному мисленні це потягло за собою, зокрема, глибокі зміни у розумінні такого поняття, як «носій суверенітету». Доти носієм суверенітету (сувереном) вважався монарх, король. У феодальній Європі переважали анаціональні канони суспільного мислення. Доктрини римо-католицької церкви мали виразно універсалістичний характер. Католицький клір (I стан) усвідомлював себе як всеєвропейську єдність. Де саме можна сказати і про II стан – шляхту, яка керувалась єдиним лицарським «кодексом честі». «Коли ж ідеться про загальну характеристику феодального панства, то момент незв'язаності її з народністю належить до найважливіших її елементів. Вона була зв'язана тільки з державою і то тільки через особу монарха і при тім ця зв'язаність не була ані абсолютною, ані виключною».

Особливо цікавим є наступний момент. Руссо обстоює створення невеликих держав, оскільки у великих державах народ безпосередньо не може здійснювати свій суверенітет. Цей висновок, безумовно, був одним з вагомих аргументів при обґрунтуванні переваг національної держави порівняно з імперією. Таким чином, з ідеї народного суверенітету взагалі виводиться ідея національного суверенітету зокрема. Своєю чергою, здобуття національного суверенітету є наслідком здійснення акту національного самовизначення, самоопанування.

Отже, державно-правна концепція народного суверенітету набрала в політичній площині форми ідеї самовизначення народів. Це було настільки закономірно, що народжена з раціоналізму теорія народного суверенітету породила наскрізь стихійний рух, який багато народів, а навіть етнічних груп, підняв до рівня націй.

Другою філософсько-історичною розвитковою лінією, що потенційно містила у собі принцип національного самовизначення, була лінія етнокультурна. Спосіб організації суспільно-політичного життя у добу феодалізму був принципово анаціональним. Проте це зовсім не означає, що етнонаціональний чинник був зовсім виключений зі структури політичної організації в Європі.

Протягом цілого середньовіччя держави існували все ж здебільшого як держави національні, хоча офіційно вони такими не були; і незважаючи на те, що назвати націями відповідні «державні народності» повною мірою ще не можна було, всередині кожної з держав загалом тривало становлення принаймні основної нації, яка в процесі свого націогенезу деколи інкорпоровала до свого складу інші, як у Франції північно-французька народність поступово поглинула південно-французьку (провансальську, окситанську), а «на Піренейському півострові два тамтешніх народи, які належать до романської мовної групи,

об'єднались в королівство Іспанське, і Арагон, що говорив провансальською мовою, підкорився кастильській літературній мові».

Ця тенденція, мабуть, справді була виразною, свідомою і прогресивною, якщо навіть теоретик такого антинаціонального вчення, як марксизм, її не лише зауважив, а й так виразно і акцентовано, мало не любовно, вималював. Подібно до того, як французький раціоналізм і Жан-Жак Руссо дав концентровану концепцію народного суверенітету, так німецький романтизм в особі Йогана-Готфріда Гердера дав сконцентровану концепцію етноплурального світогляду. Романтизм виходив із наскрізь антираціональних засад. Він виступав проти одноманітності і нівеляції життя, він закликав до бунту проти утилітаризму, до безмежної свободи, до нескінченного творчого оновлення і вдосконалення. Він був залюблений у минувшину і шукав своїх ідеалів саме там. Через усе це романтики були просто-таки закохані у ті людські об'єднання і спільності, які базувалися не на спільному інтересі й вигоді, а на духовній і кровній спорідненості. Такими колективами були (і є), звичайно, сім'я і народ як етнос.

Гердер дотримувався саме таких поглядів. Його «Ідеї до філософії історії людства» – і до сьогодні найкраще, що було створене в Європі на етнофілософську тематику. Насамперед Гердер постулював, що найоптимальнішою з груп, що до них належить кожна людина – це група етнічна або народна, оскільки народна (етнічна) приналежність є найбільш міцно вкоріненою в людському естві. Кожен народ має свій власний дух, який озивається шохвилини в душах людей, що до нього (народу) належать. Гердер чітко визначив первинність і пріоритетність нації перед державою, сказавши, що «нація є природним органом людства, держава — штучним витвором» і проголосив, що ідеалом всесвітньої єдності, яка найкраще забезпечить свободний поступ людства, є існування останнього у формі конгломерату національних держав і що взагалі найбільш природною є держава, яка складається з одного народу з єдиним національним характером.

Філософ Г. Федотов написав, що «сучасна нація – держава є продуктом двох спершу ворогуючих сил: романтизму і Французької революції. Романтизм, з його переоцінкою всього ірраціонального в людині та культурі, вибудував ідею народу на підсвідомих елементах його життя: мові, фольклорі, язичницькій релігії природи. Народ романтиків збігався з мовною спільністю.

На завершення слід особливо наголосити на одному принциповому моменті. Незважаючи на те, що весь вищевикладений філософський та історичний матеріал стосується лише одного з історичних регіонів світу, а саме – Європи, його загальносвітова значущість від цього не зменшується.

Список використаної літератури:

1. Гердер Й.-Г. *Идеи к философии истории человечества*. — М., 1947.
2. *Энгельс Ф. Про розклад феодалізму і утворення національних держав // Маркс К., Енгельс Ф. Твори*. — К., 1964. — Т. 21.
3. *Касьянов Г. В. Теорія нації та націоналізму: Монографія*. - К.: Либідь, 1999.- 352 с.
4. *Старосольський В. Й. Теорія нації / Передм. І. О. Кресіної*. — Нью-Йорк; Київ: Наук. Т-во ім. Т. Шевченка: Вища шк., 1998. — XL, 157 с.
5. *Федотов Г. Доля імперій // Сучасність*. — 1993. — № 1.
6. *Філософія. Курс лекцій: Навч. Посібник / Бичко І. В., Табачковський В. Г., Горак Г. І. та ін.* — К.: Либідь, 1993. — 576 с.
7. *Шевченко О. Історія держави і права зарубіжних країн*. — К., 1994.
10. *Шумка М. Л. Українська національна символіка як репрезентант національної ідентичності // М. Л. Шумка // Актуальні проблеми філософії та соціології. Науково-практичний журнал. Випуск 9. Одеса. —2016. — С. 180-198.*
11. *Гурик М, Шумка М «Каста луччих людей» у соціально-філософському вченні Дмитра Донцова [Електронний ресурс] / Мирослава Гурик, Михайлина Шумка // Наукові записки Національного університету Острозька академія. — 2011. — Вип.8. — С. 36-46.*
12. *Гончарук Т. В., Шумка М. Л. Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення та потенціал / Т. В. Гончарук, М. Л. Шумка // Матеріали міжнародних філософсько-економічних читань. — Львів, 2011. — С. 215-222.*